

עידן המועדים

הלכות סוכה, ארבעת המינים, הושענא רבה

על פי פסקי השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

בניית הסוכה

בין עמוד לחבירו יותר משלושה טפחים, וסיכך עליה כהלכה, כשרה (ע"י שו"ע שסב, ה; ה).

א. חסכך – הסכך שמסככים בו את הסוכה, צריך שיהיו בו שלושה תנאים: א) גידולו מן הארץ (ולא ממתכת, נייר (סו), זכוכית, ניילון ופלסטיק (סו)). ב) תלוש ולא מחובר לקרקע. ג) דבר שאינו ראוי לקבל טומאה (שלא יהיה מכלים או מיני אוכלים) (שו"ע תרכט, א). - ואין לסכך לכתחילה בדבר שיש בו ריח רע, ולא בדבר שנושרים העלים שבו, שיש לחוש שמתוך כך יאלץ לצאת מן הסוכה (שו"ע שס, יד).

ב. זחירות מגזל – יזהר מאוד שלא יעשה סוכתו מסכך או דפנות גזולים, שחלילה הופך את הסניגור לקטיגור, והיצר הרע משמח את האדם לחשוב שהרויח בכך שלא שילם עליהם ממון, והוא אינו יודע ששמחת היצר הרע היא על כך שהכשילו באיסור גזל (מועד לכל חי כא, ה).

ולכן אסור לקצוץ ענפים מעצים השייכים לרשות ממשלתית או עירונית המקפידה על כך, כל שלא ניתנה לו רשות מפורשת מאת הממונים. ויש אנשים שאינם נזהרים מליטול קרשים העומדים לבנין שלא מדעת בעליהם, להעמיד בהם את הדפנות או את הסכך, ואסור לעשות כן אפילו אם בכוונתם להחזיר אותם לאחר החג, כי על כל פנים הוא משתמש בהם באיסור גזל, כי השואל חפץ שלא מדעת הבעלים נחשב גזלן (שו"ע חר"ו רצב, א), ואסור לברך על סוכה כזאת (באה"ל; נז). וכן יזהר שלא יבנה הסוכה במקום שגורם הפרעה לשכנים או לבני רשות הרבים, ושלא ירעיש בשעות המנוחה המקובלות.

ה. אופן חסיכוך – בתחילה צריך לעשות את הדפנות של הסוכה בכשרותו, ורק אחר כך לתת את הסכך מלמעלה (ובדיעבד שלא עשה כן, הסוכה כשרה) (לח). - כמות הסכך תהיה באופן שִׁיךְאו ממנו את הכוכבים הגדולים (שנראים אף ביום), ואם היה מעוּבָה כמו בית, אף על פי שהכוכבים ואפילו ניצוצי השמש אינם נראים מתוכו, הסוכה כשרה (שו"ע תרלא, ג ושנה"צ ז). וצריך שתהיה הסוכה צילתה מְרוּבָה מחמתה, אבל אם היתה חמתה מרובה מצילתה, פסולה (שו"ע שס, ב).

ט. העמדת חסכך – לכתחילה טוב לחוש ולהיזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה, כגון שמעמיד את הסכך על גבי צינורות ברזל (ומכל מקום אף אם העמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה, הסוכה כשרה). וב"מעמיד דמעמיד", מותר לכתחילה (ע"י שו"ע תרל, יג; תרכט, ז ובנו"כ; מד), דהיינו שמניח על גבי הצינורות קרשים מארבע רוחות הסוכה, באופן שהסכך עומד על גבי הקרשים. - ואם מתפיסים את הסכך לקרשים באמצעות "אזיקונים", אין זה נחשב למעמיד בדבר המקבל טומאה, כיון שהסכך עומד אף מבלי האזיקונים, ועושה כן רק כדי שלא יעוף הסכך ברוח שאינה מצויה (חזון איש, כמובא בס' אורחות רבינו ב, רסז; שו"ת בצל החכמה ה, מד).

א. מצות סוכה – נאמר בתורה (ויקרא כג, מב-מג): "בַּסֹּכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים, כָּל הָאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֹּכֶת. לְמַעַן יִדְעוּ דְרֹתֵיכֶם, כִּי בַּסֹּכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּהוֹצֵיאי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". וסוכות אלו הם ענני כבוד שהקב"ה הקיף בהם את בני ישראל, שיהיה להם צל ומחסה על ראשם שלא יכו עליהם השרב והשמש (שו"ע תרכה, א), וְזָכַר לְכָךְ צִיוֹנו הַקִּבְ"ה לעשות סוכות ממש, כדי שזכור נוראותיו ונפלאותיו (מ"ב שם, א). - ולכן, בשעה שיושב בסוכה יכוין שציונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר לכל הניסים והנפלאות שעשה עימנו ביציאת מצרים, וגם זכר לענני הכבוד (מ"ב תרכה, א; מועד לכל חי כ, יד).

ב. מיקום חסוכה – ראוי שיעשה את הסוכה במקום המובחר והיפה ביותר שיש לו (אלף המגן על המס"א תרכו, ג), וצריכה להיות כולה תחת כיפת השמים, ולכן צריך לזהר שלא לעשות הסוכה תחת גג, מרפסת, אילן וכדומה (שו"ע תרכו, א ובאה"ל ד"ה ו"א).

עיקר ההקפדה היא כשיש מרפסת או אילן מעל הסוכה ממש, אבל אם יש אילן או בנין גבוה מצד הסוכה, אף על פי שמחמתם אין החמה מגיעה כלל לסוכה, אף על פי כן הסוכה כשרה, כל שהיא מסוככת כראוי (באה"ל שם ד"ה תחת האילן; מועד לכל חי כא, ל). - וסוכה שנעשית תחת חבלי כביסה, אפילו אם אין בין חבל לחבל שלושה טפחים (24 ס"מ), הרי היא כשרה, אפילו בשעה שתולים כביסה על החבלים (ס"ט*).

ג. דפנות חסוכה – הסוכה צריכה להעשות משלוש דפנות וסכך על גביהן (סוכה ב; ה), וראוי שתהיה עשויה מארבע דפנות שלימות ויהיה בה צורת הפתח לנוי (ע"י רמ"א תרל ב וה). - את הדפנות מותר לעשות מכל דבר, אפילו מדבר המקבל טומאה (שו"ע שס, א).

ד. צריך שהדופן תהיה יציבה ולא תתנדנד אפילו מעט ברוח מצויה, ולכן אין להשתמש לדופן בסדינים, בְּרִזְנָט וְכדומה, מפני שאינם ראויים לעמוד ברוח מצויה. ואפילו אם קושרם היטב בעמודי הסוכה, אין להתיר. ואפילו אם עשה שתי דפנות כהוגן, ורק דופן אחת מסדין או ברזנט, אין להתיר. אך אם עשה שלוש דפנות כהוגן, יכול לעשות את הדופן הרביעית מסדין או ברזנט (שו"ע תרל, י; ב). - ואולם ההקפדה היא רק בגובה עשרה טפחים (שמונים ס"מ, וטוב להדר שיהיה שיעור מטר) שהוא שיעור דופן, ולכן אם יש דופן כשרה בשיעור זה, מותר לעשות את המשך הדופן על ידי סדין או ברזנט.

ה. דפנות סוכה שנעשו על ידי קנים רצופים, ובין קנה לקנה פחות משלושה טפחים (24 ס"מ), הסוכה כשרה (מדין לבד). ולכן, מרפסת הסגורה משלושת רוחותיה על ידי מעקה ברזל ואין

* **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, סוכות. שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. בא"ח=בן איש חי.

י. קישוט הסוכה – מצוה לקשט את הסוכה בקישוטים נאים לנאותה (שבת קלג:), ובפרט שנויי הסוכה מגיעים לאדם את ישיבתו בסוכה (טו). לפיכך, ראוי לעטר הסוכה בסדינים נאים ולתלות בה רימונים לנוי וכדומה, וכל המרבה לנאותה וליפותה הרי זה משובח (של"ה). ויש לעודד תחרות עם פרסים למי שיכין את הסוכה הנאה ביותר (חשו"קי חמד סוכה, תכח). - נכון להיזהר שלא לתלות שום נוי בסכך של הסוכה אלא רק תוך ארבעה טפחים (32 ס"מ) לסכך (רמ"א תרכו, ד: עה).

הישיבה בסוכה

א. אכילת כזית בלילה הראשון – מצות עשה לאכול בסוכה כזית פת (כ-30 גרם) בלילה הראשון של חג הסוכות (ש"ע תרל"ט, ג). לאחר צאת הכוכבים (רמ"א שם), וצריך לאכול בלי הפסק תוך 4-5 דקות (ובדיעבד אף בתוך 7.5 דקות) (ק"ב). [ונכון שיאכל פת יותר משיעור כביצה (כ-60 גרם) בתוך 8 דקות (רמ"ב שם, כב; ק"ד) ויאכלנה בפני עצמה בלא תוספות (קס"ז)].

ב. אושפיזין – בכל לילה קודם שנכנס לסוכה יאמר סדר "עולו אושפיזין" וכו' המופיע במחזור, וצריך להכין כסא נאה לכבודם, כי אם אינו עושה כן, הם אינם באים (החיד"א במורה באצבע ט, רפ"ט). וכתבו בספרים הקדושים שבכל יום ויום מחג הסוכות יהיה לו עני על שולחנו ויתן לו מנה יפה כאילו היה אחד מהאושפיזין מיסב אצלו (אלף המגן תרכה, נח), או ישלח לו מנה (ב"א"ח ש"א האזינו, ט). ולכל הפחות יתן מעות לעניים כנגד שיעור סעודה זו.

ג. קדושת הסוכה – מבואר בזוהר הקדוש (פרשת אמור קג:) שהוד קדושת האושפיזין (אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד) נמצאת בסוכה, לפיכך היושב בסוכה עליו לשבת בדרך ארץ, בכבוד והדר, מה גם שהסוכה לכשעצמה קדושתה גדולה מאוד, ולא ישוחח בה בדברים בטלים, ובמיוחד יש ליזהר להתרחק מהכעס וההקפדה בתוך הסוכה (קס"ז).

ולכן גם לא יכניס סירים לתוך הסוכה, כי אין זה מכובד להביא סיר אצל השולחן להגיש ממנו, אבל מותר להביא קערה גדולה, וכל אחד מן המסובים לוקח ממנה ונותן לצלחת שלו ואוכל, כיון שדרך לעשות כן גם בפני אורחים מכובדים. ומותר לעשות נטילת ידים לסעודה בסוכה וכן לעשן. ולא יחליף חיתול לקטן בסוכה (קכ"ז), וכן לא יכניס פח אשפה לתוכה.

ד. אכילה בסוכה – בכל ימי חג הסוכות אסור לאכול סעודת קבע חוץ לסוכה (יותר מ-54 גרם פת, אבל פחות מכך מותר), כמו כן האוכל עוגות יותר מהשיעור הנ"ל, חייב לאכול בסוכה, אך אינו מברך על הישיבה בסוכה (כל שלא אכל שיעור קביעת סעודה). - והאוכל פירות, אורז או בשר וכדומה, אפילו הרבה, וכן השותה כל מיני משקים, מן הדין פטור מהסוכה. והמחמיר על עצמו ואינו שותה אפילו מים חוץ לסוכה, הרי זה משובח (ש"ע תרל"ט, ב). אבל אם אוכל סעודת קבע בסוכה, אסור לו לשותות אפילו מים חוץ לסוכה, וכן לא יסיים האוכל שבפיו חוץ לסוכה, כיון שהכל בא מחמת סעודת קבע שחייבת בסוכה (שע"ה"צ תרל"ט, כט; קמה).

ה. כשבא לאכול סעודת קבע, לאחר שנטל ידיו, מברך בסוכה בעמידה: "ברוך אתה... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו לישוב בסוכה" (והאשכנזים קוראים ה'ל' בצירי), ולאחר מכן יושב ומברך ברכת "המוציא" (קע"ב). ואם שכח לברך "לישב בסוכה" קודם האכילה, ונזכר בסיום סעודתו, אפילו אם אוכל רק פירות לקינוח סעודה או שותה משקה, רשאי לברך "לישב בסוכה", כיון שהוא נמצא בהמשך סעודת קבע, ועדיין לא בירך ברכת

המזון (קנח). [אבל על מיני מזונות אין מברכים ברכת לישב בסוכה, כל שלא אכל שיעור קביעת סעודה (216 גרם)]. - ומנהג האשכנזים לברך ברכת "לישב בסוכה" כל שאוכל יותר מכביצה מזונות, וישתדלו שלא לצאת מיד אחר האכילה אלא לשבת שם זמן מה, ויכוין שהברכה היא על האכילה ועל הישיבה שאחר זה (מ"ב תרל"ט, טז).

ו. שינה בסוכה – השינה בסוכה הינה חובה בכל שבעת ימי החג, והשינה חמורה יותר מן האכילה, שהרי מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, אבל שינה אפילו באופן עראי אסורה מחוץ לסוכה (ש"ע תרל"ט, ב), מכיון שכך דרכו של האדם שמתנמנם מעט ודי לו בכך (מ"ב שם, יא).

ז. נשים – נשים פטורות ממצות סוכה (ש"ע תרמ, א), ואם רצו לישב בסוכה, יש להן שכר, אבל לא תברכנה "לישב בסוכה", כיון שהן פטורות (והאשכנזים נוהגות לברך (מ"ב שם)). [ולכן כששומעת ברכת "לישב בסוכה" בעת הקידוש מפי המקדש, לא תענה אחריו "אמן", לפי שאין ברכה זו שייכת לה, ונחשב הדבר להפסק בין ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש לטעימה שלה, אלא תענה "אמן" בהרהור, אבל האשכנזים רשאיות לענות "אמן" (קמח)].

ח. קטנים – קטנים פטורים מסוכה (ש"ע שם), ואולם קטן שאינו צריך לאימו, והוא כבן חמש שנים או בן שש שנים (כל אחד לפי חריפות שיכלו), חייבים לחנכו במצות סוכה, ומלמדים אותו שלא יאכל חוץ לסוכה (ש"ע שם, ב), ואסור להאכילו או לצוות עליו שיאכל חוץ לסוכה פת יותר משיעור כביצה (מ"ב שם, ה). ואם הקטן אינו יכול לסבול הצינה והקור כשהוא ישן בלילה בסוכה, אפילו הוא קטן שהגיע לחינוך, פטור מן הסוכה, וכן המנהג (קנב).

ט. מצטער – המצטער פטור מן הסוכה, כגון אם יש בסוכה זבובים או יתושים המטרידים אותו, או מפני הרוח, או מפני ריח רע (ש"ע תרמ, ד). ואם קר, יש לו ללבוש בגדים חמים ולאכול בסוכה (באה"ל ד"ה מפני הרוח). ואם חם לו, יביא מאורר לסוכה. וחולה שאין בו סכנה, אפילו חש בראשו או בעיניו בלבד או באחד משאר איבריו, פטור ממצות הסוכה, וכן משמשו פטורים בשעה שהוא צריך להם. וחולה שיש בו סכנה, משמשו פטורים לגמרי מן הסוכה, מפני שצריכים להשיג עליו תמיד (ש"ע שם, ג; קנח).

כמו כן אדם שמפחד להיות בסוכה מפחד ליסטים או גנבים, הרי זה פטור מהסוכה (רמ"א שם, ט), והוא הדין אם מפחד שיפרצו גנבים לביתו. וכן חיילים או אנשי משטרה המופקדים על הבטחון של תושבי העיר ועוסקים בשמירה, פטורים מן הסוכה (ע"י ש"ע תרמ, י; קצו). - והיוצאים לטייל בימי חג הסוכות, אינם רשאים להפקיע עצמם ממצות סוכה, וחיילים לאכול סעודת קבע שלהם בסוכה (קס"ז).

י. גשמים – אם היה אוכל סעודתו בסוכה, וירדו גשמים, הרי זה נכנס לביתו ומסיים סעודתו. מאימתי מותר להיכנס לביתו? משירדו טיפות גשמים לתוך הסוכה כשיעור שאילו היו נופלות לתוך תבשיל היה נפסל לאכילה (ש"ע תרל"ט, ה) (ואם אינו בקי לשער זאת, ישער ממתי היה יוצא מהחדר שאוכל בו מחמת הטיפות (רמ"א שם)). ואם לאחר שנכנס לביתו להמשיך בסעודתו, פסקו הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו (ש"ע שם, ה), ואם רצה להחמיר לגמור את סעודתו בסוכה, תבוא עליו ברכה. [והפטור בזמן הגשמים הוא אפילו בלילה הראשון של החג (והאשכנזים בלילה הראשון מצריכים לאכול בסוכה אף כשיורדים גשמים והוא מצטער) (רמ"א תרל"ט, ה; תרמ, ד ומ"ב שם), ואם פסקו הגשמים בלילה הראשון, חייב לאכול כזית בסוכה]. - והוא הדין אם

ראה שירודים גשמים, ולכן התחיל לאכול בביתו, ופסקו הגשמים, אין צריך להפסיק סעודתו ולגמור אותה בסוכה, אלא גומרה בביתו (קפה).

ולענין השינה בסוכה, די בגשמים מועטים כדי לפוטרו (רמ"א שם, ז), אפילו בלילה הראשון (רה), ואם פסקו הגשמים, אינו חייב לחזור לסוכה (ש"ע שם), עד שישלים את שינתו הזקוקה לו (ד), ומכל מקום אם רוצה להחמיר לקום ולישן בסוכה, תבוא עליו ברכה (ד). [אבל הישן בביתו ביום, ולאחר שפסקו הגשמים התעורר מעצמו ורוצה להמשיך לישן, צריך לחזור מיד לסוכה, כיון שיום אינו זמן שינה לרוב העולם (ד)].

והפטרור מן הסוכה מחמת ירידת גשמים, ומחמיר על עצמו ואינו יוצא מן הסוכה - הרי זה הדיוט, ואינו מקבל שכר על כך (רמ"א שם), ואם בירך על אכילתו "לישב בסוכה", הרי זו ברכה לבטלה (מ"ב שם, מה). - וכשיצא מן הסוכה מפני הגשמים, יצא בהכנעה, כעבד שמוזג כוס לרבו, ושפכו רבו על פניו, כלומר שאינו מעונין שישמשו (רמ"א שם), ומכל מקום לא מפני כך יאריך בעצבות ודאגה, ואין לנו אלא לקיים מאמרו יתברך ולשמח בשמחת החג הקדוש, והוא יתברך יעשה הטוב בעיניו (אלף המגן תרכו, כ). [יש אומרים שאם ירדו גשמים מלפני החג ונמשכו בחג או שירדו גשמים אחרי הלילה הראשון של החג, אין זה סימן קללה (קפה)].

ארבעת המינים

א. ד' המינים - נאמר בתורה (ויקרא כג, ט): "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר (=אתרוג) כפ"ת תמרים (=לולב) וענף עץ עבת (=הדס) וערבי נחל (=ערבות)", והיינו שנצטוונו ליטול בחג הסוכות ארבעה מינים: אתרוג אחד, לולב אחד, שלושה הדסים ושתי ערבות. - ויקנה ארבעת מינים יפים ומהודרים, ולא יחוס על כספו, כי הלא לקנות בגדים ותכשיטים לביתו מוציא הכסף בשמחה, כל שכן לדבר מצוה שציוה ה' שיוציא בשמחה רבה ולא יקמץ ממה שנתן לו ה' (החיד"א במורה באצבע ט, קפז).

ב. כשרות - מן הראוי לקנות ארבעת מינים ממוינים תחת השגחה של גוף כשרות מפורסם, כיון שישנם פרטי הלכה רבים בכשרות ארבעת המינים (בעיות הרכבה, גזל, טבל וערלה, מלבד עצם הפסיקה אם המינים כשרים לברכה).

ג. סדר נטילת ד' המינים - לפני החג יש לאגוד בשני קשרים את הלולב יחד עם ההדסים והערבות (ש"ע תרנא, א), קודם הברכה יש לעמוד (רמ"א שם, ה) (אפילו אם הוא חולה (בא"ח האזינו, יד)), נוטלים ביד ימין את הלולב ומיניו בלבד (ושידרת הלולב תהיה כנגד פניו (בא"ח שם, יג; מ"ב תרנ, ח). ואם עונד טבעת, יסירנה (רמ"א שם, ז)), ומברכים: "ברוך אתה... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על נטילת לולב", בסיום הברכה נוטלים ביד שמאל את האתרוג ומחברים אותו ללולב במקום אחיזתו מלמטה (בא"ח שם, יד), ומנענעים אותם יחד כסדר דלהלן (בסעיף ד').

והשנה שחג הסוכות חל להיות בשבת, חכמים ביטלו את מצות ארבעת המינים ביום שבת (מפני שיש לחוש שיבוא האדם לעבור על איסור הוצאה בכך שיוליך את ארבעת המינים לאדם בקי שילמדנו כיצד לנענע) (סוכה מב; ש"ע תרנב, ב), ולכן מברכים ברכת "שהחיינו" בשעת הנטילה ביום ראשון. והלולב ומיניו אסור לטלטלם בשבת משום מוקצה, אבל האתרוג מותר בטלטול, שהרי הוא ראוי להריח בו אם מברך תחילה על פרי אחר ("ברוך... הנותן ריח טוב בפירות") (רמ"א שם ומ"ב ה; שעה).

ד. סדר הנענועים - מנהג הספרדים לנענע את ארבעת המינים לארבע רוחות העולם, ומסתובבים כסדר הזה: (א) דרום. (ב) צפון. (ג) מזרח ומעלה ומטה. (ד) מערב (האר"י בשער הכוונות, הובא בכ"ח תרנא, טס). (וסימן לדבר לאַתָּר את צד דרום בנקל, כשעומד לכיוון ארון הקודש שבמזרח, אזי יפנה לצד ימין, ושם הוא צד דרום, ומול דרום הוא צד צפון, וכמו שנאמר (תהילים פט, יג): "צפון וְיָמִין אֶתָּה בְּרָאתָם"). בכל פעם שמנענע צריך להוליך לפניו את ארבעת המינים, ומחזירים אליו באופן שמקרב את הלולב אל גופו כלפי החזה, ועושה כן שלוש פעמים (שם ושם מה).

לאחר מכן מתחילים באמירת ההלל בברכה, ומנענעים בו את הלולב בשלושה מקומות: פעם אחת ב"הודו לה' פי טוב פי לעולם חסדו", פעמיים ב"אנא ה' הושיעה נא", ופעם נוספת ב"הודו לה' פי טוב" (הראשון) (שם ושם ג). - וכשפונה מצד דרום לצד צפון וכו', יקפיד להסתובב תמיד דרך צד ימין (ככיוון מחוגי השעות) (ע"י יומא טו; וש"נ; ש"ע תרנא, י ותרטו, ה). גם כשבא לעשות את הנענוע השני של "אנא", אזי כשמסיים הנענוע הראשון בצד מערב, לא יפנה מיד שמאלה לצד דרום, אלא יסתובב שלוש רוחות לצד ימין דרך צד צפון, מזרח, דרום, ואז ינענע פעם שניה.

מכיון שמנענעים לארבע רוחות השמים וכלפי מעלה ומטה - סך הכל לששה כיוונים, לכן יש לחלק את הפסוקים של "הודו" ו"אנא" לששה חלקים. סדר האמירה והנענועים ב"הודו", הוא כזה: **הודו** (ינענע לצד דרום) **לה'** (אינו מנענע) **כי** (ינענע לצפון) **טוב** (ינענע למזרח) **כי** (בעודו לכיוון מזרח ינענע למעלה) **לעולם** (בעודו לכיוון מזרח ינענע למטה) **חסדו** (ינענע למערב). - וסדר האמירה והנענועים ב"אנא ה'", הוא כזה: **א** (דרום) **נא** (צפון) **ה'** (אינו מנענע) **הו** (מזרח) **שי** (מעלה) **עה** (מטה) **נא** (מערב). [ולאשכנזים יש מנהגי נענועים שונים (ע"י מ"ב תרנא, מה)].

ה. חושענות - לאחר אמירת ההלל מוציאים ספר תורה מן ההיכל ומניחים אותו על התיבה, וכל הקהל מקיפים את התיבה עם ארבעת המינים (ש"ע תרס, א). וטוב שגם בעת ההקפה יחזיק בלולב בידו הימנית, ובאתרוג בידו השמאלית, ויהיו צמודים יחדיו, ויתמוך בסידור בשתי ידיו ויאמר ההושענות. ואם אי אפשר לו בכך, רשאי להחזיק הלולב והאתרוג בידו הימנית, והסידור בידו השמאלית (ש"ע). ומי שאין לו לולב, לא יקיף (רמ"א שם, ב; שם). [והנאלץ להתפלל ביחידות, יניח ספר תנ"ך על כסא ויקיף (בא"ח שם, טו)].

ו. נשים - נשים פטורות ממצות נטילת ארבעת מינים, ככל מצות עשה שהזמן גרמה (ע"י ש"ע תקפס, ג; תרמ, א; רמ"א תרנח, ט), ומכל מקום אם חפצות הן ליטול ד' המינים, יטלום בלא ברכה (והאשכנזיות נוהגות לברך) (שלט), ודי להן בהגהת ארבעת המינים בלבד, ולא ינענעו לארבע רוחות (רב פעלים ח"א סוד ישרים יב; שנה).

ז. קטנים - קטן היודע לנענע לולב, חייב אביו לחנכו במצות לולב. ואם ידו של האב משגת, חייב לקנות לו לולב בפני עצמו (ש"ע תרנז, א; תה).

ח. נשירת עלים/חחלפת ערבות - הדס או ערבה שנשרו רוב העלים שבהם, הרי הם פסולים (ש"ע תרמז, ב; שיח ושכד). ויש להדר שהלולב ומיניו ישארו לחים ורעננים בכל ימי החג, על ידי עטיפתם במטלית לחה (שכב) או להשרותם במים וכדומה. - וצריך להחליף את הערבה במהלך החג, כיון שעליה נושרים, ויש ליתן את הדעת על כך, לפי שפעמים והעלים תלושים אך אינם נושרים כיון שהם תפוסים באגד. ויש נוהגים להחליף הערבות כל יום, והוא הידור מצוה (רמ"א תרנד).

★ **תנאי טוב לאומרו בכל יום** – טוב לומר תנאי זה בכל יום מימי החג: הריני מגלה דעתי שבכל כניסה וכניסה, לכל סוכה כשרה שהיא, אני רוצה לקיים מצות סוכה, זכר ליציאת מצרים וזכר לענני הכבוד. ושבכל אחיזה שאוחז בארבעת המינים לפני שאברך עליהם, איני רוצה לקיים המצוה (לחוש לב' הדעות בשר"ע ט, ד: מ"ד מצוות צריכות כוונה ומ"ד א"צ כוונה. הנוסח מהגר"ש דבליצקי שליט"א ב"תנאים טובים" עמ"ל; ועי' גם בחז"רע ת"ס).

🕎 הושענא רבה 🕎

א. ענינו של יום – יום השביעי של חג הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", ומבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות, ענין סוכות, דרוש 1) שביום ראש השנה נידון העולם ונכתב גזר דינו של האדם, וביום הכיפורים נחתם הדין בחותם הראשון הפנימי (שהוא העיקרי יותר (בא"ח חאת הברכה, ב)), ובליל הושענא רבה בחצות לילה נעשה החותם השני החיצון, ונמסרים הפתקים עם גזר הדין לידי השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב בדין, אך הרשות לְבַצֵּעַ ניתנת רק ביום שמיני עצרת. ולכן מי שיתעורר לשוב בתשובה ביום הושענא רבה, ודאי שיקרעו גזר דינו, ויחזרו לקחת הפיתקה שלו מיד השלוחים. ולכן צריך האדם לזהר לכוין דעתו במאוד מאוד בתפילה ובכל מעשיו ביום זה, כי לאחר מכן אין לו עוד תקנה. ע"ש. והוא סיום 51 יום שניתנו לעם ישראל לעשות בהם תשובה (30 יום של חודש אלול, ו-21 יום בחודש תשרי), ולכן נקרא "הושענא רבה", שאנו מבקשים מה': הושע את יום נ"א (=51) שהוא רבה, כי הכל הולך אחר החיתום (בן איש חי ש"ס, א).

ב. סדר הלימוד – מנהג קדום בישראל להיות ערים בליל הושענא רבה ולעסוק בתורה בשמחה ובהתלהבות, וטוב שיקראו הסדר המתוקן בספר "קריאי מועד": כל הפרשיות של ספר דברים, ומדרש רבה על פרשת וזאת הברכה, ואחר חצות קוראים את כל ספר התהילים. – ונשים המעוניינות ללמוד את סדר הלימוד של הושענא רבה, תבוא עליהן ברכה, לפי שאף הנשים שייכות בסדר לימוד זה (ש"ר"ב רב פעלים ח"א סוד ישרים ט"ס ט; בא"ח ש"א וישלח, ו).

ג. עיקר חתיקון – בדברי רבינו האר"י ז"ל מפורש שעיקר התיקון בליל הושענא רבה נעשה בקריאת ספר דברים וסיומו קודם חצות לילה. ולכן אם נבצר מהאדם להיות ער במשך כל הלילה, לפחות יקפיד על הנ"ל, כיון שהוא עיקר התיקון.

כמו כן יש נוהגים שבכדי שיוכלו להיות ערים כל הלילה, הולכים לישון בערב וקמים לקראת חצות לילה ולומדים עד הבוקר, אך לפי מה שנתבאר אין זו הנהגה נכונה, כיון שעיקר התיקון נעשה החל מכניסת היום עד חצות לילה, ולכן אם האדם לא הספיק לנוח במשך היום באופן שיוכל להיות ער כל הלילה, עדיף יותר שיסיים את קריאת ספר דברים קודם חצות לילה, ולאחר מכן ילך לישון וישכים בבוקר להתפלל עם הציבור.

ד. סדר התפילה – יזהר בעלות השחר, שהוא זמן חיבור הלילה והיום, שיהיה עוסק בתורה או בשירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק, ומשום כך גם יהא זריז להתפנות קודם עלות השחר (בא"ח ש"א וישלח, ג). ולאחר עלות השחר נוטלים ידים בלא ברכה, ומברכים כל ברכות השחר עם ברכות התורה [ולמנהג האשכנזים, אם היה ער כל הלילה, אינו מברך ברכות "אלקי נשמה" והמעביר שינה" ו"ברכות התורה", וישתדל לצאת ידי חובה מאדם אחר המברך (מ"ב טו, כד ומז, כח)].

ומתפללים שחרית ומוסף בהתלהבות ובשמחה. ואומרים לפני הזמירות "ה' הוא האלקים" פעמיים, ואחר כך אומרים "ה' מלך" פעמיים, ואחרי "ישתבח" אומרים "שיר המעלות ממעמקים" (כפי שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה). ולאחר ההלל מקיפים את התיבה שבע פעמים, זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח. ומרבים בסליחות ובתחנונים, ומתפללים לגשמי ברכה, לפי שבחג נידונים על המים (ש"ר"ע תרס, א; תרסד, א). [ואין לומר "ג מידות (שעה"כ ש"ס), וכן בהקפות שמקיפים את התיבה ושואמרים "רחמנא" וכו', אין עונים "בדיל ויעבור", אלא "אמן" (תלז)].

ה. חבטת ערבא – ביום הושענא רבה נוטלים ערבה, ואין מברכים על כך (ש"ר"ע תרסד, ב), מפני שהוא רק מנהג נביאים שהנהיגו את העם לעשות כן [סוכה מב: מד: מה:], ולא שייך לומר על כך "וציונו" (מ"ב ש"ס, יב). והוא זכר למקדש שהערבה היתה ניטלת שם הלכה למשה מסיני, שבכל יום משבעת הימים היו מביאים ערבות והכהנים זוקפים אותן על צדדי המזבח, ואחר כך באים העם ונוטלים אותן משם ומנענעים אותן. וקבעו את היום השביעי לערבה יותר מיום אחר, כיון שבמקדש היתה קדושה יתירה ביום זה, לפי שהיו מקיפים את המזבח ז' פעמים (ש"ס, א).

ו. סדר החבטת – אחר תפילת מוסף לוקחים חמשה בדי ערבה, ויאגדם יחד, ויחבטם בכח על הקרקע חמש פעמים (תמ: תמב; בא"ח חאת הברכה, ז). ולכתחילה יקח בדי ערבה כשרים ונאים (רמ"א ש"ס, ד), ואם אינו מוצא ערבה כשרה, אלא רק ערבה שיש בה ג' טפחים וְעָלָה אחד בוד אחד, יכול לצאת בה ידי חובה (ש"ר"ע ש"ס). – ויכול אף ליטול את הערבה שבלולב, לאחר שיתיר את אוגדו (תמב). ובמקום צורך אפשר שלאחר שחבט הערבה בקרקע חמש פעמים, ימסור אותה לחבירו שיחבוט בה גם הוא, בתנאי שהערבה עדיין כשרה (תמג).

החבטה תהיה על גבי עפר הארץ ולא על קרקע מרוצפת, ואין להכות בחוזקה באופן שיתלשו העלים מהערבה, כי ראוי שהערבות תהיינה כשרות ושלמות בכל החבטות (בא"ח ש"ס; תמב).

ז. נשים – נשים פטורות ממצות חבטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות, ולא תחבוטנה כלל (עוד יוסף חי, וישלח סוף אות א; תמג).

ח. פרשת "וזאת הברכה" – ביום הושענא רבה יקרא פרשת "וזאת הברכה" שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא הספיק לקוראה, יקראנה בליל שמיני עצרת או בבוקר לפני תפילת שחרית (מ"ב רפה, יח).

שבת שלום וחג שמח

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות



נא לשמור על קדושת העלון • המעונין לצלם עלון זה לזיכוי הרבים, תבוא עליו ברכה • ניתן להשיג את העלון באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il

העלון מוקדש לרמאות: יעל בת מיכל, מרים בת זוהרה, עזריאל בן מרים, מרים חיה בת מסעדה. **להנצחת בנימין בן ג'מילה. ולעילוי נשמת:** נחום חפצני, ברוך, חביב, אריה, שמשון ויפתח למשפחת חפצני, עזת אסתר בת מרים, יהודית בת נעמי, חסיבה בת רחמה, עמרם בן שמחה, אולין בת סתן, יוסף אסר בן רייזל, מרים חוטיבאשווילי, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן אי'ה, סעדיה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, אביה יהושע בן רונת, מנואל מוריס בן יוסף, ג'מילה בת טאוס, משה גרובער, ולדימיר אקסלרוד. **תודה מיוחדת** לרו"ח שי פנחס ח"ו על העזרה והליווי המקצועי.